

о предоставлении Центральной Коллегии о пленных и беженцах и уполномоченных последнему органам особь прав и преимущества в виде сложности и важности возложенных на них задач по приему возвращающихся из-за границы пленных и реэвакуации беженцев.

Высылаемые Центральной Коллегией по делам пленных и беженцев подчиняются непосредственно Центральной Коллегии о пленных и беженцах и является органами Правительства Российской Социалистической Федеративной Советской Республики с присвоением на территории всех местностей, входящих в состав Российской Федеративной Республики, прав и преимуществ Правительственных учреждений, в частности – права продовольственных закупок, под контролем продовольственных органов Украины, Белоруссии, и Литвы и Латвии.

Председатель Центральной Коллегии Тихменев. Председатель Главной Укр. [аинсой] Комиссии Мих. Зубков.

Опубл.: Социальное обеспечение. – 1919. – № 1. – С. 58–59.

ПРИКАЗ № 5

О дальнейшей организации местных органов по делам о пленнх и беженцах. 25 марта 1919 г.

Ввиду того, что местные Комиссариаты о пленнх и беженцах уже образовались во всех необходимых губернских и уездных пунктах Украинской Социалистической Республике, Главная Украинская Комиссия о развитие в выполнение циркуляра № 1 об организации ее местных органов сообщает:

1. Со времени издания настоящего циркуляра дальнейшее образование новых местных Комиссариатов по делам пленнх и беженцев происходит исключительно с согласия Украинской Главной Комиссии.

2. Все образованные местными советами Комиссариаты о пленнх и беженцах являются исполнительными органами Главной Украинской Комиссии, а по сему именуются: Р. С. Ф. С. Р. Народный Комиссариат по военным делам, Центральная Коллегия о пленнх и беженцах. Главная Украинская Комиссия о пленнх и беженцах. Такой-то Окружной или Уездный Комиссариат о пленнх и беженцах.

3. В те пункты, где до сего времени не организованы местные Комиссариаты и где этого требует выработанный Главной Украинской Комиссией эвакуационный план, а также в те пункты, где недостаточно организована помощь пленным и беженцам, Главной Украинской Комиссией назначаются и высылаются Комиссары для организации Комиссариатов и для заведывания ими.

4. Всем действующим местным Комиссариатам предлагается прислать в Главную Украинскую Комиссию (Киев, Левашовск. 4) отчеты за время своей деятельности по 1 апреля и проекты сметы до 1 июня сего года.

5. Всем местным Комиссариатам еще не сообщившим о своем возникновении предлагается немедленно прислать об этом извещение в Главную Украинскую Комиссию, ибо несообщение задерживает правильную организацию дела эвакуации и помощи пленным и беженцам.

Председатель Главной Украинской Комиссии Зубков.

1. Жванко Л. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914–1918 рр.). – Х., 2012.
2. Ковальчук М. Невідома війна 1919 р.: українсько-білогвардійське збройне протистояння. – К., 2006.
3. Жванко Л.М. Влада і біженці Першої світової війни: еволюція стосунків на теренах Східної Європи (1914–1925) // Człowiek wobec problem w XIX i XX wieku. – Torun, 2011.
4. Жванко Л.М. До проблеми репатріації іноземних біженців з територій колишньої Російської імперії (1918–1925 рр.) // Київська старовина. – 2011. – № 2.

Zhvanko L.M. The documents of the 1919th year about forming system of refugees' social protection during the First world war in soviet Ukraine. In the proposed article the documents that became the legislative basis for social policy in the field of refugees care during the World War I in the Soviet Ukraine are introduced to the scientific use.

Key words: The First world war, refugees, the Ukraine.

В. А. Гедз

СТВОРЕННЯ КОМАНДИ «СТАРТ» В ОКУПОВАНОМУ КИЄВІ (історіографічно-джерелознавчий аспект)

Проведено історіографічний аналіз праць з історії виникнення футбольної команди «Старт» в окупованому гітлерівцями Києві та встановлення причини, за яких спортсмени в 1941 р. потрапили до столиці.

Ключові слова: історіографічний аспект, футбольна команда «Старт», хлібзавод № 1, окупація, спортивна організація.

Уже минуло майже 70 років відтоді, як команда «Старт» брала участь у спортивних матчах в окупованій гітлерівцями столиці. Дослідження з будь-якої проблематики на певному етапі досягає тієї межі, коли слід підбити певні підсумки, проаналізувати доробок попередників, визначити ключові завдання для майбутніх пошуків. Нині, очевидно, настав час для переосмислення і цього питання. Радянська та сучасна вітчизняна історіографія радикально різняться в питанні спорту загалом і футболу зокрема «під німцями», тому таким важливим є неупереджений погляд на тодішні події. У сучасній науці про матчі команди «Старт» написано достатньо. Зокрема це питання порушували Т. Євстаф'єва, Г. Кузьмін, В. Пристайко, А. Вартамян, В. Гінда, А. Коломієць, Є. Панкратов, І. Рабінер, А. Франков [1–9] та ін. Неодноразово проводився історіографічний огляд праць, де розглядалися результати матчів команди «Старт». Проте, донині не піддавалися аналізу дослідження, присвячені створенню футбольної команди хлібзаводу № 1 в окупованій столиці. Відтак, метою пропонованого дослідження є історіографічний аналіз розвідок про створення команди «Старт» в окупованій столиці.

Нині про умови, за яких майбутні «стартівці» потрапили в окупований Київ, написано небагато. Не всі лакуни біографічних даних спортсменів заповнено. В. Сабалдир одним із перших висловив думку про те, яким чином футболісти опинилися в окупованому місті. У книзі «Від матчу смерті до матчу життя» він детально описав евакуацію гравців київського «Динамо». Зрештою, автор дійшов висновку, що майбутні «стартівці» брали участь у задалегідь організованій операції радянських спецслужб. Без посилань на джерела, він стверджує, що футболісти-«динамівці», з початком радянсько-німецької війни, керівництвом НКВС УРСР, в особі заступника народного комісара внутрішніх справ УРСР Т. Строкача, були поділені на три групи: перша мала евакуюватися залізницею, друга – Дніпром, третя – залишалася в Києві [10, 172]. Втім, із чисельністю цієї групи автор не може визначитися. Спочатку він називає 8 осіб, згодом перераховує 12, а дещо пізніше вказує 8 футболістів. До цього списку входить і колишній динамівський воротар М. Голембівський, хоча він не грав у «Старті».

Подібні факти подає у своїх книгах «Будинок на Кузнечній» та «Прихований матч» дослідник М. Потапенко [11; 12]. Крім того, аналізуючи документи Київської міської управи, які стосуються футболістів, Михайло Іванович дійшов висновку, що таємними агентами НКВС в окупованому Києві були К. Штеппа та В. Дуб'янський, котрі працювали в Київській міській управі. Також спробу встановити причини, за яких

сімнадцять футболістів опинилися в окупованому Києві, здійснила Т. Євстаф'єва. Наприкінці статті «Футбольні матчі 1942 года команды «Старт» в оккупированном немцами Киеве и судьбы ее игроков» вона подала короткі біографічні відомості про спортсменів, де, відзначила, за яких обставин вони потрапили в окуповане місто [2, 62–68].

У дев'яти матчах команди «Старт» були задіяні 17 футболістів, з яких Л. Гундарев потрапив до окупованого міста після народного ополчення, двоє (Г. Тимофєєв, Ю. Чернега) не встигли евакуюватися, а ще 12 осіб (В. Балакін, М. Гончаренко, О. Клименко, П. Комаров, М. Коротких, І. Кузьменко, М. Путістін, М. Свірідовський, В. Сухарев, О. Ткаченко, М. Трусевич, Ф. Тютчев) опинилися в місті після служби в лавах Червоної армії та оборони Києва [2, 62–68]. П'ять спортсменів-червоноармійців згадуються серед в'язнів табору військовополонених у Боярці (І. Кузьменко, О. Клименко, М. Коротких, В. Балакін, В. Сухарев) [13, 8]. І лише згадуючи біографію М. Мельника, дослідниця не зазначає, яким чином він опинився в окупованій столиці, хоча зараховує його до групи червоноармійців [2, 35]. У перших трьох матчах «стартівців» брав участь гравець на прізвище Сотник, але в жодному дослідженні про команду «Старт» не зазначено його біографічних відомостей. Із твердженням Т. Євстаф'євої погоджується й Є. Панкратов, який не згадує жодним чином про зв'язок футболістів зі спецслужбами СРСР [8, 14].

Дещо проміжну версію між варіантами М. Потапенка та Т. Євстаф'євої про те, як опинилися футболісти в окупованому місті в березні 1944 р., подає науковцям Комісії зі складання хроніки Великої Вітчизняної війни капітан «Старту» М. Свірідовський. Так, він згадував: «На початку війни наша команда була розформована і відправлена в райвійськкомати, тобто на призовні ділянки. Мене передали в наркомат ДБ і відправили як спеціаліста-механіка автомобільної справи. Я працював на автобазі НКДБ, довелося відступати разом із наркоматом. 18 вересня в дві години дня отримали наказ про евакуацію з Києва. В сім годин група співробітників НКДБ і НКВС та люди, які брали участь в обороні міста, виїхали з Києва в напрямі Борисполя. Коли переїхали через Дніпро, перша зупинка була в бориспільському лісі, не доїжджаючи аеродрому. Коли під'їхали до аеродрому, зупинилися. Тут був перший авіаналіт на бориспільський аеродром і на ті колони, які відступали з міста Києва. Наші колони були дуже сильно розгромлені. Ми отримали наказ їхати не через головну дорогу на Бориспіль, а правіше Борисполя. Рушили в напрямі Борщів. Витримали в цей час велике бомбардування. Ночували в лісі. На світанку пішли в подальший шлях. Ми потрапили у величезну трагедію. У Борщах нас повністю розбили. Із групи у 800 осіб залишилося 60. Були в обороні Борщів. Німці розбили нашу артилерію, розгромили наш відрізок оборони. Нам довелося відправитися далі. Нас вранці знову почали бомбардувати. Багато людей загинуло в цьому болоті. 28 вересня я отримав поранення в праву ногу. Нас оточили та взяли в полон. Я був доставлений у табір, у Бориспіль. Я втік із табору в Київ. У місті я був 30 вересня» [14, 10–11].

Отже, М. Свірідовський у розповіді підтверджує думку про службу в НКДБ, але зазначає що в окупований Київ потрапив випадково, а не був залишений для спецоперації. Він також не згадав жодного свого товариша, який би проходив із ним службу. В. Пристайко, посилаючись на Довідку начальника управління кон-

трозвідки НКО «Смерш» 1-го Українського фронту, генерал-майора Осетрова, зазначає, що М. Свірідовський, М. Трусевич, І. Кузьменко, О. Клименко, М. Путістін, М. Гончаренко, П. Комаров, Ф. Тютчев й Л. Гундарев не встигли евакуюватися й залишилися в Києві [4, 46].

Наприкінці вересня 1941 р. в Києві була створена Міська управа, у структурі якої почав роботу відділ культури та освіти, із секцією фізкультури та спорту. Відділом керував К. Штеппа, а секцією – В. Дуб'янський [15, 31]. Дослідниця Т. Євстаф'єва вказує, що секція була створена 23 вересня 1941 р. і відразу розпочала реєстрацію спортсменів, які залишилися в окупованому Києві [2, 35]. Г. Швецов згадував, що «оголошення німецької влади про реєстрацію спортсменів було через 3–4 дні після окупації Києва» [16, 46]. У результаті, були зареєстровані понад 220 осіб, 48 спортсменів зарахували до секції футболу. Із 17 гравців, які брали участь у матчах «Старту», у списку немає лише М. Клименка. Хоча, як стверджує М. Потапенко, у документі бракує одного аркуша з 91 прізвищем, можливо, саме на ньому було вписано прізвище майбутнього «стартівця» [11, 101]. Дещо дивним у цьому переліку є прізвище капітана команди М. Свірідовського. Адже, за його свідченням, він у місто потрапив лише 30 вересня 1941 р. і реєстрацію не проходив. Імовірно, достовірним є твердження В. Гінди про те, що список спортсменів, про яких ідеться, повинен датуватися не вереснем 1941 р., а травнем 1942 р. [6, 26–27].

Серед дослідників і нині немає єдиної думки про дату створення спортивного товариства «Рух», до складу якого спочатку входили майбутні «стартівці». Так, за словами Т. Євстаф'євої, товариство почало створюватися в жовтні 1941 р. і спочатку мало назву «Січ», потім «Український спортивний клуб «Дніпро», спортивному товариству «Тризуб», і лише наприкінці 1941 р. називалося «Українське спортивне товариство «Рух»» [2, 35]. Версія дослідниці збігається з розповіддю капітана команди «Старт» М. Свірідовського, який, зокрема, згадував: «Українські націоналісти, за вимогою німецької влади, почали організовувати українську національну спортивну організацію. Була організована «Січ». Після того як було придушено націоналістичний рух німцями, ця організація «Січ» була перейменована в «Рух»» [14, 11]. В. Гінда зазначає, що в Києві спортивне товариство було створене 15 січня 1942 р. На підтвердження своїх слів, він подає дані зі статуту організації, який зберігається в Держархіві Київської обл. [6, 26]. У тренуваннях товариства «Рух» брали участь футболісти М. Свірідовський, М. Гончаренко та Л. Гундарев, решта «стартівців» не виявила бажання мати справу з націоналістами.

Деякі футболісти не стільки думали про тренування, скільки про те, як вижити в місті, а тому багатьом із них довелося освоювати нові професії. З дослідження Т. Євстаф'євої стало відомо, що М. Коротких та М. Трусевич працювали в ідальні відділу освіти та культури КМУ, там само на посаді електрика перебував М. Путістін. В. Сухарев працював на залізниці. На роботу в поліцію пішли Л. Гундарев, А. Ткаченко та Г. Тимофєєв [2, 38]. Згодом, згідно з розповіддю М. Свірідовського, Й. Кордик, директор хлібзаводу № 1, через М. Трусевича почав запрошувати колишніх футболістів на роботу. Йому вдалося зібрати на підприємстві дев'ять спортсменів, які пізніше й стали основою команди «Старт» [14, 11].

Т. Євстаф'єва та Є. Панкратов ставлять під сумнів перебування Й. Кордика на посаді директором хлібза-

воду. А вже в ДАКО зберігається лист від 27 травня 1942 р. директора хлібзаводу № 1 до секції фізкультури та спорту КМУ, в якому зазначено прізвище директора «Чеманюк». Керівник установи просить зареєструвати в КМУ «добровільну футбольну команду заводу» [2, 37; 8, 14]. На підставі цього листа, 27 травня 1942 р. вважається днем заснування команди, яка з червня 1942 р. називатиметься «Старт» і ввійде в історію українського спорту завдяки своїм переможним матчам з окупантами.

Отже, ми переконалися, що останнім часом усе більше з'являється досліджень з історії створення футбольної команди «Старт» в окупованому Києві. Проте, вони не дають остаточної відповіді на всі запитання. Так, неможливо достовірно визначити причини, за яких спортсмени потрапили в окуповане місто, а також чи мали вони зв'язок зі спецслужбами СРСР. Точно не встановлено, за яких умов майбутні «стартівці» влаштувалися на роботу до хлібзаводу № 1. Не сприяє повному висвітленню цих та інших питань інформація, що міститься в документах того часу та спогадах очевидців подій, оскільки вона, здебільшого, суперечлива. Тому слід сподіватися на те, що всі джерела будуть уведені до наукового обігу, а дослідники матимуть змогу заповнити всі лакуни в біографічних відомостях «стартівців» та в історії виникнення легендарної футбольної команди.

1. Євстаф'єва Т. Футбольна команда хлібзаводу № 1 «Старт» і долі її гравців // Київ і кияни: Мат. наук. конф. – К., 2008. – Вип. 8.
2. Евстафьева Т. Футбольные матчи 1942 года команды «Старт» в оккупированном немцами Киеве и судьбы ее игроков // Бабин Яр. Массовое убийство и память про него. – К., 2012.
3. Кузьмин Г. Горячее лето сорок второго... // Футбол. – 1995. – № 13.
4. Пристайко В. Чи був «матч смерті»? Документи свідчать. – К., 2006.
5. Летопись Акселя Вартамяна. Футбол в годы войны. Миф о «матче смерти» // Спорт-экспресс. – 2007. – 2 февраля.
6. Гінда В. Український спорт під нацистською свастикою (1941–1944 рр.). – Житомир, 2012.
7. Коломиец А. Правда о «матче смерти» 1942 года в Киеве. – К., 2005.
8. Панкратов Е. Матч жизни // Футбол (Спецвыпуск). – 2009. – № 4.
9. Рабинер И., Франков А. Украинский футбол. Легенды, герои, скандалы в спорах «хохла» и «москаля». – М., 2012.
10. Сабалдир В.П. Від матчу смерті до матчу життя. – К., 2005.
11. Потапенко М.І. Будинок на Кузнецкій. – К., 2009.
12. Потапенко М.І. Прихований матч. – К., 2009.
13. Держархів Київської обл. – Ф. Р-2412. – Оп. 2. – Спр. 246.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 246.
15. Костючок О. Створення і структурна побудова Київської міської управи за часів німецької військової адміністрації // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Історія». – 2010. – Вип. 100.
16. Галузевий державний архів Служби Безпеки України. – Ф. 6. – Спр. 73185.

Gedz V.A. Creation of the team «Start» in occupied Kiev (historical-sources aspect). Was made the historiographical analysis of the works about the football team «Start» in Nazi-occupied Kiev history, were established the reasons of athletes staying in the capital in the 1941th.

Key words: historiographic aspect, the football team «Start», bakery number 1, occupation, sports organization.

В. Л. Третяк

ВІЙСЬКА 1-го УКРАЇНСЬКОГО ФРОНТУ В БОЯХ ЗА УКРАЇНУ (на матеріалах військової преси)

У статті аналізується висвітлення кампанії з визволення України військами 1-го Українського фронту військовою пресою цього стратегічного об'єднання.

Ключові слова: військова преса, 1-й Український фронт, Україна, визволення.

В роки війни провідне місце в радянському видавничстві посіла військова преса, інформаційна палітра якої стала цінним джерелом для військових істориків. Фундаментальними у сфері студіювання періодичних друкованих видань можна назвати дослідження С. Жукова, С. Сегеди, М. Рум'янцева, А. Мінгазутдінова [1–4]. Однак у науковому обігу майже немає комплексного моніторингу мілітарної періодики періоду вигнання гітлерівців з України в 1943–1944 рр. Мета цієї розвідки – проаналізувати висвітлення фронтовою періодикою кампанії 1-го Українського фронту на теренах України в 1943–1944 рр., адже це військово-стратегічне об'єднання було одним із найбільших у роки війни і брало безпосередню участь у форсуванні Дніпра, визволенні Києва, в боях на Правобережній Україні. В Наказах Верховного Головнокомандувача, розміщених на шпальтах періодики 1-го Українського фронту впродовж 1943–1944 рр., війська об'єднання були відзначені 24 рази за визволення українських міст і сіл [5–28].

Основною інформацією про перебіг подій на полях боїв слугували щоденні оперативні зведення Радінформбюро, в яких, крім відомостей про визволення населених пунктів, ішлося про конкретні здобутки фронтів у їхньому протистоянні з Вермахтом. Зокрема, підбиваючи підсумки бойових звитяг 1-го Українського фронту за час наступальних операцій з 24 грудня 1943 р. до 13 січня 1944 р., газета 18-ї армії «Знамя Родины» зазначала, що війська фронту знищили 2204 ворожих танки, 1174 гармат різного калібру, 625 мінометів, 3173 кулемети, 100 тис. ворожих солдат і офіцерів. Той самий часопис зазначав, що з 4 до 31 березня 1944 р. війська фронту знищили 1338 танків та самохідних гармат, 2516 гармат різного калібру, 1285 мінометів, 4206 кулеметів, 272 літаки, 183310 ворожих солдат і офіцерів. Газета 31-ї армії «На врага» розповідала, що з 13 липня до 12 серпня 1944 р. війська 1-го Українського фронту визволили Львів, Станіслав, Дрогобич, Стрий, Борислав, Самбір, Раву-Руську. Втрати ворога вбитими і полоненими становили 172560 осіб, 687 літаків, танків та самохідних гармат – 1941, 3615 гармат різного калібру, 3868 мінометів, 5735 кулеметів [29–31].

Така інформація ґрунтувалася на матеріалах бойових донесень штабів фронтів, де вказувалися не лише здобутки, а й невдачі військ фронту. Так, у бойовому донесенні штабу 1-го Українського фронту № 00279 від 11 березня 1944 р. зазначалося, що 10 березня ворог у районі Підволочиська (Тернопільська обл.), у результаті контратаки, погіршив сили 8-ї стрілецької дивізії та 10-го гвардійського танкового корпусу (60-та армія і 4-та танкова армія, відповідно) й до кінця дня зайняв Підволочиськ. У районі дій 18-ї армії ворогу вдалося увірватися на південно-східну околицю Новокосянтинівки [32, 10–11].

Слід зазначити, що в 1943–1944 рр. випадки втрати радянськими військами вже визволених населених пунктів України мали доволі масовий характер. Тільки в ході боїв у смузі 1-го Українського фронту в листо-